

УДК 78.08:781.6+784.2+785.1

DOI <https://doi.org/10.32782/facs-2022-3-7>

Ніна КРАВЕЦЬ

старший викладач кафедри музичного мистецтва та звукорежисури, декан факультету мистецтва і дизайну, Міжнародний гуманітарний університет, вул. Фонтанська дорога, 33, м. Одеса, Україна, 65009
ORCID: 0000-0002-3823-5513

Юрій РОМЕНСЬКИЙ

старший викладач кафедри музичного мистецтва та звукорежисури факультету мистецтва і дизайну, Міжнародний гуманітарний університет, вул. Фонтанська дорога, 33, м. Одеса, Україна, 65009
ORCID: 0000-0002-2423-726X

Бібліографічний опис статті: Кравець Н., Роменський Ю. (2022). Кавер як практична платформа формування ексклюзивного репертуару та одна з форм удосконалення виконавської майстерності сучасного артиста. *Fine Art and Culture Studies*, 3, 56–61, doi: <https://doi.org/10.32782/facs-2022-3-7>

**КАВЕР ЯК ПРАКТИЧНА ПЛАТФОРМА ФОРМУВАННЯ
ЕКСКЛЮЗИВНОГО РЕПЕРТУАРУ ТА ОДНА З ФОРМ УДОСКОНАЛЕННЯ
ВИКОНАВСЬКОЇ МАЙСТЕРНОСТІ СУЧАСНОГО ЕСТРАДНОГО АРТИСТА**

Мета. Робота спрямована на розгляд актуальності кавер-творів у площині естрадно-джазового виконавства як додаткового стимулу реалізації творчих задумів вокалістів, інструменталістів, аранжувальників. Це затребуваний актуальний тренд, що викликає значну зацікавленість серед музикантів та заохочує їх своїми невичерпними можливостями. Робота над кавер-версією дає можливість втілити виконавцю найсміливіші рішення художньо-естетичних питань щодо подання музичного матеріалу.

Методологія. Провідними методами нашого дослідження є метод інтонаційного аналізу Б. Асаф'єва, Б. Яворського та їхніх послідовників, а також методи виконавського музикознавства, розроблені київським ученим М. Давидовим та представниками його школи.

Наукова новизна. З огляду на значну популярність у сучасній музиці напряму кавер-версії зауважимо практичну відсутність музикознавчих розробок щодо вказаного явища. Цікаве та досить складне за творчою технологією створення кавер-версії відомих творів потребує нових методів роботи з вихідним музичним матеріалом, великого арсеналу знань та професійних навичок, інтелектуальних ресурсів, ерудиції та естетики смаку. Вказані проблеми та завдання вперше розглядаються у вітчизняній музикознавчій думці, що і становить наукову новизну нашої роботи.

Висновки. Робота з кавером являє собою живильне середовище для розвитку індивідуальності виконавця, провокує на заохочення до творчих експериментів, націлює на безперервний професійний зріст та винахід нових шляхів удосконалення майстерності виконавця. Для якісного аналізу та розуміння потрібно узагальнювати досвід. Нагальні питання навчальної та методичної літератури, якої бракує, необхідно вирішувати за рахунок опрацювання комплексу переважно іноземних ресурсів, доповнюючи його загальнодоступними навчальними посібниками у галузі музичного мистецтва, теорії музики; вивченням та аналізом новинок аудіонадходжень.

Ключові слова: кавер, кавер-версія, естрадна музика, джазова музика, музикант, виконавець, вокаліст.

Nina KRAVETS

Senior Lecturer of the Department of Music Art and Sound Directing Dean of the Faculty of Art and Design, International Humanities University, 33 Fontatska doroha str., Odesa, Ukraine, 65009
ORCID: 0000-0002-3823-5513

Yuriy ROMENSKYY

Senior Lecturer of the Department of Music Art and Sound Directing, International Humanities University, 33 Fontatska doroha str., Odesa, Ukraine, 65009
ORCID: 0000-0002-2423-726X

To cite this article: Kravets, N., Romensky, Y. (2022) Kaver yak praktychna platforma formuvannya eksklyuzyvnogo repertuaru ta odna z form vdoskonalennyz vykonavskoi maisternosti suchasnoho

artysta [Cover as a practical platform to the formation of an exclusive repertoire and one of the forms of improving the performing skills of a modern pop artist]. *Fine Art and Culture Studies*, 3, 56–61, doi: <https://doi.org/10.32782/facs-2022-3-7>

COVER AS A PRACTICAL PLATFORM TO THE FORMATION OF AN EXCLUSIVE REPERTOIRE AND ONE OF THE FORMS OF IMPROVING THE PERFORMING SKILLS OF A MODERN POP ARTIST

Purpose. *The work is aimed at considering the relevance of cover works in the field of pop-jazz performance as an additional stimulus for the realization of the creative ideas of vocalists, instrumentalists, and arrangers. This is a sought-after current trend that arouses considerable interest among musicians and encourages them with its inexhaustible possibilities. Working on a cover version gives the performer the opportunity to implement the most daring solutions to artistic and aesthetic issues regarding the presentation of musical material.*

Methodology. *The leading methods of our research are the intonation analysis method of B. Asaf'ev, B. Yavorsky and their followers, as well as the methods of performing musicology developed by the Kyiv scientist M. Davydov and representatives of his school.*

Scientific novelty. *Considering the significant popularity of the cover version in modern music, we note the practical absence of musicological developments regarding this phenomenon. Creating a cover version of well-known works is interesting and quite complex in terms of creative technology. It requires new methods of working with the original musical material, a large arsenal of knowledge and professional skills, intellectual resources, erudition and aesthetics of taste. The indicated problems and tasks are considered for the first time in the national musicological opinion, which constitutes the scientific novelty of our work.*

Conclusions. *Working with the cover is a breeding ground for the development of the artist's personality, provokes the encouragement of creative experiments, aims at continuous professional growth and the invention of new ways to improve the skills of the performer. Experience needs to be generalized for qualitative analysis and understanding. Urgent issues of educational and methodical literature, which is lacking, must be addressed through the development of a complex, mainly foreign resources, supplementing it with publicly available textbooks in the field of music, music theory; study and analysis of new audio revenues.*

Key words: *cover, cover version, pop music, jazz music, musician, performer, vocalist.*

Актуальність проблеми. Звернення до все-світньо визнаних зразків сучасної естрадної музики все частіше трапляється у творчості різних виконавців (як відомих, так і початківців). Тема каверу доволі актуальна у музичному просторі завдяки відтворенню у ньому нового погляду на старий твір. В окремих випадках вдалі кавери стають на одну сходинку із класичними версіями, прирівнюючись за якістю та художньою цінністю до оригіналу. З упевненістю можна стверджувати, що за своїми інтелектуальними витратами створення каверу на відомий хіт потребує неабияких здібностей, навичок тощо. Це – творчий пошук, який узагальнюється та розвивається у площині теоретично-практичного, виконавського досвіду музиканта. Насамперед маються на увазі розширені знання та орієнтування у музичних стилях, основах гармонії, композиції, застосування знань музичних форм, великої кількості репертуару, навичок імпровізації, а також технічної вокальної ерудиції артиста (гнучкості), яка дозволяє пристосуватись до манери/стилю виконання. Вказаний доволі своєрідний ракурс вітчизняного та світового виконавського музикознавства має великий попит у сучасній

естрадно-джазовій композиторській та виконавській традиції, що і надає нашій роботі актуальність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сфері естрадно-джазового мистецтва тема каверу набирає обертів, але майже не досліджена в Україні.

Мета дослідження. Наша робота спрямована на розглядання актуальності кавер-творів у площині естрадно-джазового виконавства як додаткового стимулу реалізації творчих задумів вокалістів, інструменталістів, аранжувальників. Це затребуваний актуальний тренд, що викликає значну зацікавленість серед музикантів та заохочує їх своїми невичерпними можливостями. Робота над кавер-версією дає можливість втілити виконавцю найсміливіші рішення художньо-естетичних питань щодо подання музичного матеріалу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Термін «кавер» (від англ. *cover*, *прикм.*) має декілька значень. На погляд авторів статті, найбільш доречним, ніж букввальний зміст слова «покриття», буде переклад «оправа», «обгортка», «обкладинка». Саме вказані слова влучно відображають зміст поняття та ключову

ідею кавер-версії, яка передбачає переосмислення старого/класичного твору. Хоча сам термін з'явився у 40-х роках ХХ ст. у Сполучених Штатах Америки (Dineley, 2014), популярність він став набувати та укорінюватись у музичному осередку лише через п'ятдесят років – на початку 90-х років.

Володіння цими складниками безпосередньо впливає на спроможність створювати кавери. Вибір твору для подальшої обробки не має значення, головна умова для створення вдалого каверу – це впізнаваність широким колом слухачів першоджерела, а кінцевий результат буде залежати від обдарованості та обізнаності автора, його винахідливості, фантазії, доречності втілення ідей.

Різноманіття стилів, у яких створюються кавери в умовах постійно еволюціонуючої музичної моди, майже необмежене. На тлі зростаючої популярності наряду створення каверів спостерігається також і збільшення кількості кавер-бендів (ансамблів, гуртів), малих та великих складів. Це найбільш витратний, але ж і більш видовищний, більш вражаючий спосіб донесення матеріалу під час виступу. Як варіант останнього – використання завчасно підготовленої фонограми «-1». Подібна форма більше підійде сольним виконавцям, які працюють на невеликих майданчиках для невеликої аудиторії.

Стосовно практичної точки зору для музиканта/виконавця кавер являє собою живильний ґрунт водночас на декількох напрямках, таких як:

- 1) реалізація задуму переосмислення твору (аранжування);
- 2) розкриття особистого виконавського потенціалу;
- 3) створення ексклюзивного продукту;
- 4) збагачення та накопичування власного репертуарного багачу.

1. Отже, розглянемо потенційні можливості кожного з напрямів розвитку. Наведемо приклад декількох знакових прикладів кавер-версій, коли вони стають більш значущими, ніж його «класична» версія:

1. “I will always love you” у виконанні Уїтні Хьюстон (оригінальна версія та авторство Доллі Партон, видано у 1974 році на студії RCA Records).

2. “Nothing Compares to You” Шинед О'Коннор (перші виконання Принс, дует “The

Family”, створена у 1984 році на студії звукозапису Flying Cloud Drive “Warehouse”).

3. “Come together” у виконанні Aerosmith, Michael Jackson, Тіна Тернер (оригінальна версія Бітлз, 1969 р.).

4. “The Man Who Sold the World” у творчому здобутку групи Nirvana (перше оригінальне виконання Девіда Боуї, запис 1970 р.).

Концепт каверу полягає у бажанні повернути у активне слухацьке поле раніше популярні мелодії, надати їм сучасного сенсу. На тлі яскравого музичного матеріалу та вдалого менеджменту у виконавця створюється можливість втілити накопичений досвід та новітні музичні тренди в роботі з піснею (кавером). Незалежно від епохи сучасний виконавець має відповідати смакам дуже різної, часто надвибагливої аудиторії, тому й рівень його інтерпретації не може втрачати низки інтелектуальних вимог підготовленого слухача (гармонія, поезія, майстерність, віртуозність тощо). Якщо говорити саме про культурну еволюцію, то музика, так само як і інші види мистецтва, закликає транслювати більш високі, нетривіальні форми та цінності, що живлять думки та емоції, супроводжуючи процес осягання безумовним розвитком особистості.

Значення естрадної музики у сучасній культурі загалом декілька пригнічене. Її жанри характеризуються переважно як шоу, легке до сприйняття, як шоу, яке не потребує додаткових розумових зусиль. І це лише частково так. Але ж із перебігом розвинення будь-якого виду мистецтва ми спостерігаємо здебільшого суттєві ускладнення сенсу мистецтва. Для наглядності можна порівняти один і той самий предмет, створений у різних умовах, у різні епохи та на різних професійних рівнях, коли звичайна побутова річ перетворюється на витвір мистецтва, тобто еволюціонує. Повертаючись до поняття «кавер-версія», вкажемо, що вона певним чином являє собою своєрідну «школу думки» музиканта, який зміг зосередитись на досвіді, досягти певного рівня майстерності на шляху до самовдосконалення, усуваючи та змінюючи при цьому застарілі засоби та прийоми, знаходячи джерела до реалізації своїх творчих задумів.

Що стосується виконавця як особистості, то звернення до «кавер-версії» надихає на подолання певних технічно-теоретичних базових

питань та завдань музиканта. З технічної точки зору це постійно еволюціонуючий рівень виконавської майстерності, де йдеться про пошук різнобарв'я манер виконавства (умов до реалізації тих чи інших прийомів виразності). У випадку з інструменталістами це належний рівень техніки гри, бігкості/швидкості (моторика), нюансировка; у вокалістів – техніки вокального дихання, діапазон, звуковидобування, гнучкість голосу, дрібна техніка тощо.

З теоретичної точки зору для музикантів дуже важлива професійна обізнаність, яка лежить у площині гармонії музики (або її основ), ладового сольфеджіо (Levine, 1995) та історії музичних стилів (Фейертаг, 2008; Bradlee, 2018), що дозволяє доречно та компетентно користуватись/орієнтуватись у вирі ритму, зумовленого стилістикою. За умов дифузії та узагальнення цих складників виконавець отримує ідеальну платформу для «прокачки», поповнення, структурування особистісного зростання на зразках кавер-творів, знімає кордонні обмеження своїх виконавських можливостей. Підсумком володіння цими складниками та творчим пошуком може стати народження ексклюзивного продукту (маються на увазі кавер-експерименти), який у перспективі матиме визнання.

На підтвердження цього наведемо такий приклад. На початку 90-х ХХ ст. один з найуспішніших у світі майстрів аранжування американський композитор, продюсер та бенд-лідер Куїнсі Джонс (Quincy Jones, 1933) (Clarence, 2003) провів титанічну роботу, яка викликала величезну зацікавленість та нівелювала сперечання адептів джазу та класики. Предметом натхнення стала ораторія Г.Ф. Генделя «Месія», яку відомий німецький майстер створив у 1741 р. Задіявши величезну кількість виконавських ресурсів у своєму проєкті (як сольних, так і оркестрових, хорових), Куїнсі зосереджує роботу на першій частині «Месії» (з трьох). Це досить «небезпечний» крок з боку американського музиканта, враховуючи значущість ідеї «недоторканності» класичних шедеврів. Але експеримент під назвою “Handel’s Messiah: A Soulful Celebration” за участю загалом понад сто виконавців (1992, на рекорд-лейблі “Warner”) увінчався грандіозним успіхом, отримавши нагороду “Grammy”. Взнявши за основу стиль «госпел», масштабна кавер-версія К. Джонса набула статусу хресто-

матійної. Вона рясніє несподіваними свіжими рішеннями: по-перше, застосуванням вишуканої синкопованої ритміки, що притаманно джазовим традиціям і має афро-американські витоки, по-друге, неперевершеним почуттям міри, бездоганним смаком.

Особливо треба звернути увагу на вокальну манеру співаків. Тут треба виділити дві важливі ролі – хорову та сольну. В обох випадках виконавці виходять за рамки класичних канонів, так би мовити академічної хорової та вокальної шкіл. Здавалося б, європейська класична музика епохи бароко і африканський госпел, у стилі якого виконується твір, – діаметральні та самодостатні культурні пласти. В одному випадку це суворість виконання, дотримання умов хорового звуковидобування, правил інтонування, тембру хористів, артикуляції, рівність звуковедіння (нічого зайвого). В іншому – досить вільне відношення до єдності звуку у середині госпел-хору, де дуже важлива виразність тембру кожного учасника, його вібрато, ці якості виконавців у госпел-хорі не маскуються, вони утворюють неповторну впізнавану фарбу саунду.

У сольних партіях, що в проєкті Куїнсі Джонса так само виконують солісти-співачки афро-американського походження, ми простежуємо вражаючу, неочікувану імпровізаційність інтерпретації матеріалу, застосування ними різноманітних прийомів, у тому числі екстремального вокалу (гроулінгу та ін.), різних видів атак звуку (придихової, твердої), їх змішування; часте використання п’ятиступеневого звукоряду в музичних прикрасах, віртуозні пасажі в оспівуваннях (що неможливо в класичній версії), тобто всі ті риси, що характеризують сучасні джазові стилі (свінг, соул, фанк, R&B, рокабілі) (Коллиер, 1984), але максимально зберігаючи при цьому оригінальний нотний текст. Стосовно оркестрової функції порівняємо можливості засобів виразності оркестрів. Традиційний оркестр епохи бароко складається зі струнно-смичкових інструментів (скрипки, альти, віолончелі, контрабаси), що дає можливість відобразити повнозвучну чотириголосну гармонічну фактуру, подвоювати бас (клавесином або органом). Хоча він протягом століття збагачується, у першій половині ХVІІІ це була майже єдина форма складу (за винятком випадків, коли до нього входили духові – флейти, гобої та фаготи).

Але перенесемось у сучасність і уважно прослідкуємо за роботою Куїнсі Джонса: ми відрізняємо саунд великого джаз-бенду (біг-бенду), а також симфонічного складу (третій номер під назвою “Every Valley Shall Be Exalted”), які з’являються почергово, не об’єднуючись, а яскраво підкреслюючи віддаленість століть. Цим прийомом Куїнсі проводить нас у часі від моменту створення ораторії до наших днів. Це дуже ефектний прийом, який легко втілити, наприклад, у візуальному мистецтві завдяки зміні фільтрів, кольору зображення тощо. Але у музичному контексті подібний засіб виразності вживається якщо не вперше, то, принаймні, дуже переконливо. Також треба відзначити у “Handel’s Messiah: A Soulful Celebration” використання сучасних електронних інструментів, які так само показують актуальність та сьогоденність класичного шедевра, створеного майже триста років тому. Звичайно, серцем величезного оркестрового організму в роботі Куїнсі Джонса стала розширена ритм-секція – клавішні, ударні, бас та ритм-гітари, багато перкусії. Додавши до цього технічні можливості сучасної індустрії звукозапису, ми отримали ексклюзивний продукт, що заслуговує на згадування у підручниках. Проект “Handel’s Messiah: A Soulful Celebration” є результатом усіх вище зазначених компонентів, необхідних для здійснення задуму. Вказані новації кавер-версії створили такий високий рівень відомого класичного твору, що він повертає до себе увагу професіоналів і тридцять років потому.

Ще один приклад уже більш «молодшого», але дуже успішного вокально-інструментального кавер-проєкту (гурту) – “Postmodern Jukebox”. Американський джазовий піаніст та аранжувальник Скотт Бредлі (Bradlee, 2018) (Scott Bradlee, народ. у 1981 р.) заснував свій моностильовий бенд у 2011 році. Зібравши необхідний досвід, він вирішив вийти за межі виконавства та зацентрував свої інтереси навколо кавер-аранжувань у стилі «свінг» (1930–40 р.), використовуючи сьогоденні пісні саме естрадних виконавців. Завдяки системним знанням з гармонії, музичної форми, стилів, своїй невичерпній фантазії, постійному пошуку нових засобів виразності та імпровізаційним навичкам, а також залученню обдарованих співаків та інструменталістів Скотт Бредлі створює переконливий продукт, який одинадцять років поспіль не залишає байдужими про-

фесіоналів та аматорів, продовжуючи інтригувати та утримувати своїх прихильників новими релізами. Утім сольні виконавці-вокалісти все частіше включають у свої альбоми та виступи наживо «інші версії». За правилом, такий трек використовується як додаткова кульмінаційна точка. Це дедалі стає цікавим трендом, своєрідним тестом на інтелект і набуває значення негласного мірила ступеня обдарованості та вправності співака, дає йому можливість проявити свою творчу обдарованість, зрілість, спроможність безмежного експериментування та наявність віртуозного володіння співом, а з іншого боку, оцінити та насолодитися художньою цінністю високохудожніх ідей. Ще однією безумовно цінною стороною вказаної форми творчості, вже з точки зору просування, є можливість виділити впродовж творчого шляху артиста накопичені кавер-версії в окрему тематичну програму виступу, спеціальні видання (special edition).

Ми сприймаємо явище каверу як сформовану жанрову категорію, посилаємося на приклади у разі необхідності, але не враховуємо її значущості в освітніх процесах, процесах виховання естрадних артистів, що є сенс повернути увагу фахівців спеціалізованих закладів до дослідницької діяльності цього напрямку. Перш за все проблема полягає у системності цілеспрямованих знань та навичок, які сприяють роботі над кавер-проєктом. Одні й ті самі освітні компоненти, які застосовуються у композиторській, аранжувальній діяльності, треба значно поповнювати роботою над вдосконаленням імпровізаційних навичок (Stoloff, 1998; Бергонзи, 2016), збільшити обсяг прослухованого музичного матеріалу (зробити його обов’язковим, а не за бажанням) та запропонувати здобувачам поряд з цим аналітичні форми для висновків (письмові, усні). Визначних успіхів у цих питаннях удалося досягти деяким американським спеціалістам. Так, американський джазовий виконавець (вокал, барабани), композитор та викладач Боб Столофф (Stoloff, 1998) наполегливо радить впродовж курсу імпровізації та вдосконалення вокальної майстерності низку видатних імен для детального вивчення та аналізу одного з важливих аспектів – виконавської манери, а американський композитор, аранжувальник та музикант Уільям Руссо (Russo, 1988), більш відомий як Біл Руссо (1929–2003), максимально системно відпрацьовує питання композиції та аранжування.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Асафьев Б. Музыкальная форма как процесс. Кн. 1-2. Изд-е 2-е. Москва : Музыка, Ленинградское отделение, 1971. 389 с.
2. Бергонзи Дж. Анатомия импровизации. Части 1–5. Альфред мюзик, 2016. 230 с.
3. Давидов М.А. Виконавське музикознавство: енциклопедичний довідник : посібник для вищих навчальних закладів. Київ : Нац. муз. акад. України ім. П.І. Чайковського, 2010. 406 с.
4. Коллиер Д.Л. Становление джаза / пер. з англ., ред. А. Медведев. Москва : Радуга, 1984. 411 с.
5. Фейертаг В.Б. Джаз. Энциклопедический справочник. Москва : Скифия, 2008. 696 с.
6. Яворский Б.Л. Строение музыкальной речи. Материалы и заметки. Ч. 1–3. Москва, 1908. 40 с.
7. Bradlee S. Outside the Jukebox: How I Turned My Vintage Music Obsession into My Dream Gig Hardcover. June 12, 2018, Hachette Books; Illustrated edition, ISBN-13: 978-0316415736.
8. Clarence Bernard. Henry Quincy Jones. Routledge Music Bibliographies pub. 1st edition. ISBN-13: 978-0367740054. 254 с.
9. English-Russian Dictionary Large. URL: <https://www.dict.com/> (дата звернення: 15.06.2022).
10. Levine M. The Jazz Theory Book; Sher Music. June 1, 1995. ISBN-13: 978-1883217044. 522 с.
11. Russo W. Composing music: a new approach. University of Chicago Press; Reprinted edition. February 15, 1988. ISBN-13: 978-0226732169. 193 с.
12. Sean Dineley. Covers Uncovered: A History of the “Cover Version” from Bing Crosby to the Flaming Lips Crosby to the Flaming Lips. (Thesis Format: Monograph). Electronic Thesis and Dissertation Repository. 2014. 137 с.
13. Stoloff B. Scat! Vocal Improvisation Techniques; Music Sales America; 35300th edition. November 1, 1998. ISBN-13: 978-0962846755. 130 с.
14. The Best Fake Book Ever: For Keyboard, Vocal, Guitar, and All “C” Instruments. 4th edition. Hal Leonard pub. ISBN-13: 978-0634034244. 802 с.

REFERENCES:

1. Asaf'ev, B. (1971). Muzykal'naya forma kak process [Musical form as a process]. 1–2. Izd-e 2-e. Moskva : Muzyka, Leningradskoe otdelenie, 389 s. [in Russian].
2. Bergonzi, Dzh. (2016). AnATOMIYA improvizacii. Chastini 1–5. Al'fred myuzik, 230 s.
3. Davidov, M.A. (2010). Vikonavs'ke muzykoznavstvo: encikloped. dovid. [Performing musicology]. Kyiv : Nac. muz. akad. Ukrayini im. P.I. Chajkovs'kogo, 406 s. [in Ukrainian].
4. Kollier, D.L. (1984). Stanovlenie dzhaza / per. z angl., red. A. Medvedev [The Making Of Jazz: A Comprehensive History]. Moskva: Raduga, 411 s. [in Russian].
5. Fejertag, V.B. (2008). Dzhaz. Enciklopedicheskij spravochnik [Encyclopedic reference book]. Moskva: Skifiya, 696 s. [in Russian].
6. Yavorskij, B.L. (1908). Stroenie muzykal'noj rechi. Materialy i zametki [Structure of musical speech. Materials and notes]. Ch. 1–3. Moskva, 40 s. [in Russian].
7. Bradlee, S. Outside the Jukebox: How I Turned My Vintage Music Obsession into My Dream Gig Hardcover. June 12, 2018, Hachette Books; Illustrated edition, ISBN-13: 978-0316415736.
8. Clarence Bernard. Henry Quincy Jones. Routledge Music Bibliographies pub. 1st edition. ISBN-13: 978-0367740054, 254 p.
9. English-Russian Dictionary Large. Retrieved from: <https://www.dict.com/>.
10. Levine, M. (1995). The Jazz Theory Book; Sher Music. June 1, ISBN-13: 978-1883217044. 522 p.
11. Russo, W. (1988). Composing music: a new approach. University of Chicago Press; Reprinted edition. February 15, 1988. ISBN-13: 978-0226732169. 193 p.
12. Sean Dineley. (2014). Covers Uncovered: A History of the “Cover Version” from Bing Crosby to the Flaming Lips Crosby to the Flaming Lips. (Thesis Format: Monograph). Electronic Thesis and Dissertation Repository. 137 p.
13. Stoloff B. (1998). Scat! Vocal Improvisation Techniques; Music Sales America. 35300th edition. November 1. ISBN-13: 978-0962846755. 130 p.
14. The Best Fake Book Ever: For Keyboard, Vocal, Guitar, and All “C” Instruments. 4th edition. Hal Leonard pub. ISBN-13: 978-0634034244. 802 p.